

Naujų mokesčių labirintais

Priėmus gausybę naujų įstatymų dėl gyventojų pajamų mokesčių bei socialinio draudimo, kilo didžiulis sujudimas. Spauloje plačiai buvo aptarinėjamas naujas autorių ir atlikėjų apmokestinimas, naujas privalomojo sveikatos draudimo mokestis bei naujoviškai skaičiuojamas neapmokestinamas minimumas. Taip pat plačiai nuskambėjo istorija, kad advokatams ir antstoliams buvo padaryta išimtis dėl dalyvavimo socialinio draudimo sistemoje. Visame tame informacijos triukšme niekas neatkreipė dėmesio, kaip pasikeitė mokesčiai gyventojams užsiimantiems individualia veikla. Apie tai šiame straipsnyje norėčiau ir pašnekėti.

Individuali veikla pastaraisiais metais tapo patrauklia alternatyva žmonėms legaliai gauti pajamų dirbant ne pagal darbo sutartį. Patrauklumas tame, kad pradėti individualią veiklą galima paprasčiausiai išsiimant pažymą iš mokesčių inspekcijos. Gautas pajamas užtenka deklaruoti ir susimokėti pajamų mokestį, nereikia vesti jokios sudėtingos buhalterijos. Pati VMI aktyviai šią veiklą reklamavo¹. Gyventojų pajamų mokestis vykdančioms individualią veiklą priklausė nuo to ar gyventojas pasirinkdavo įskaičiuoti sąnaudas, ar ne. Be sąnaudų gyventojų pajamų mokestis (toliau GPM) buvo 15% nuo visų pajamų, o su sąnaudom – 24% nuo sumos gautos iš pajamų atėmus sąnaudas. Vykdančios individualią veiklą, skirtingai nuo dirbančių pagal autorines sutartis, buvo įtraukti į socialinės apsaugos sistemą. Jie privalėjo kiekvieną mėnesį mokėti pusę bazinės pensijos bei įmoką papildomai pensijos daliai, nemažesnę nei 15% nuo minimalios algos. 2008 metų rugpjūčio – gruodžio mėnesiais tai sudarė 320 Lt sumą. Šių įmokų buvo galima nemokėti, jeigu gyventojas pajamos buvo mažesnės nei 12 minimalių mėnesinių algų (jeigu gyventojas dar dirbo ir pagal darbo sutartį, jeigu tik individualia veikla, reikėjo mokėti pusę bazinės pensijos – 180 Lt)

Kokius galutinius mokesčius sumokėdavo vykdančios individualią veiklą gyventojas matome šioje lentelėje. Čia tarėme, kad jis turėjo mokėti Sodros mokesčius, bei jam nebuvo taikomas apmokestinamas minimumas. Tokią veiklą gyventojas galėjo vykdyti, pavyzdžiui papildomoms pajamos, šalia pagrindinio darbo.

Pajamos	GPM	Sodra	Mokesčiai	Lieka	TPM	MNP
12000 Lt	1800 Lt	3840 Lt	5640 Lt	6360 Lt	0,47	530 Lt
24000 Lt	3600 Lt	3840 Lt	7440 Lt	16560 Lt	0,31	1380 Lt
29930 Lt	4489,50 Lt	3840 Lt	8329,50 Lt	21500,50 Lt	0,28	1800,04 Lt
50000 Lt	7500 Lt	3840 Lt	11340 Lt	38660 Lt	0,23	3221,67 Lt

TPM čia reiškia tikrasis pajamų mokestis, o MNP, mėnesinės pajamos į „rankas“. Kaip matome mokesčių našta nebuvo jau tokia maža, iš individualios veiklos užsidirbus 1000Lt per mėnesį ir sumokėjus mokesčius likdavo tik 530 Lt. Kadangi socialiniai mokesčiai šiuo atveju fiksuoti, tai tikrasis pajamų mokestis mažėja didėjant pajamoms. Gaudamas į rankas vidutinį atlyginimą 1800 Lt, matome, kad gyventojas sumokėdavo 28% mokesčių. Palyginimui gaunantis į rankas 1800 Lt dirbantis pagal darbo sutartį mokesčių sumokėdavo 27% (jei neskaičiuosime NPD), bet darbdavio mokesčiai kartu su darbuotoju tokiu atveju sudarydavo apie 44,3% nuo darbo vietos kainos. Taigi nenuostabu, kad dirbti pagal individualią veiklą buvo patrauklu, nes galutinis mokestis vis tiek buvo mažesnis negu mokant sau atlyginimą pagal darbo sutartį.

Taigi kas pasikeitė nuo 2009 metų sausio 1 d.? Visų pirma buvo suvienodintas pajamų mokestis visiems gyventojams iki 15%, bei įvestas naujas privalomojo sveikatos draudimo mokestis. Gyventojams dirbantiems pagal darbo sutartį jis yra 6%, o pagal individualią veiklą 9%. Kadangi

1 <http://www.vmi.lt/lt/?itemId=1084237>

dirbantys pagal darbo sutartį dar papildomai moka 3%, tai lyg ir gauname tą patį tarifą 24%. Iš pirmo žvilgsnio viskas teisinga, visi turi mokėti vienodus mokesčius. Bet deja, taip nėra, kuo mes tuojau ir įsitikinsime. Be GPM pasikeitimų gyventojams dirbantiems pagal individualią veiklą taip pat pasikeitė ir socialiniai mokesčiai. Dabar jie papildomai draudžiami valstybiniu pensijų bei ligos ir motinystės socialiniu draudimu. Socialinių įmokų tarifas yra 28,5% ir jos mokamos nuo gautų pajamų metinės sumos, kurią sudaro deklaruotų pajamų ir pajamų mokesčio sumos skirtumas². Išreiškus skaičiais tai gaunasi 28,5% nuo pajamų atėmus GPM. Vėl sakysite teisinga, visi turi mokėti tuos pačius mokesčius, kodėl darbdavys turi mokėti 31% Sodrai, o dirbantis pagal individualią veiklą ne? Naujai sumokėti mokesčiai (vėl be NPD) pateikti lentelėje.

Pajamos	GPM	PSD	Sodra	Mokesčiai	Lieka	TPM	MNP
12000 Lt	1800 Lt	1080 Lt	2907 Lt	5787 Lt	6213 Lt	48,225%	517,75 Lt
24000 Lt	3600 Lt	2160 Lt	5814 Lt	11574 Lt	12426 Lt	48,225%	1035,50 Lt
37254,32 Lt	5588,15 Lt	3352,89 Lt	9024,86 Lt	17965,89 Lt	19288,42 Lt	48,225%	1607,37 Lt
41720 Lt	6258 Lt	3754,80 Lt	10106,67 Lt	20119,47 Lt	21600,53 Lt	48,225%	1800,04 Lt
50000 Lt	7500 Lt	4500 Lt	12112,50 Lt	24112,50 Lt	25887,50 Lt	48,225%	2157,29 Lt

Kaip matome mokesčių tarifas tapo vienodas 48,225%. Prieš pradėdami detaliau analizuoti skaičius pateiksime analogišką lentelę gyventojams dirbantiems pagal darbo sutartį (Taip pat be NPD). palyginimo dėlei visi mokesčiai pateikiami metiniai.

Mėnesio atlyginimas į rankas	Mėnesio atlyginimas ant popierių	GPM	PSD	Sodra	Darbdavio mokesčiai	Viso mokesčių	Darbo vietos kaina	TPM
1800 Lt	2368,42 Lt	4263,16 Lt	1705,26 Lt	852,63 Lt	8833,26 Lt	15654,32 Lt	37254,32 Lt	42%
2415,83 Lt	3178,72 Lt	5721,70 Lt	2288,68 Lt	1144,34 Lt	11855,37 Lt	21010,09 Lt	50000,05 Lt	42%

Taigi, matome, kad pagal naujus mokesčių įstatymus dirbantis pagal individualią veiklą sumoka kur kas daugiau mokesčių, negu dirbantis pagal darbo sutartį. Kad lyginti būtų lengviau visose lentelėse yra eilutė, pagal kurią gyventojas gauna 1800 Lt mėnesinių pajamų į „rankas“. Matome, kad netgi pagal seną tvarką, gyventojas GPM per metus tokiu atveju sumokėtų apie 4500 Lt (apvalinu skaičius kad būtų patogiau), kai dirbantis pagal darbo sutartį tik apie 4300 Lt. Na o pagal naująją tvarką net 6258 Lt. Privalomo sveikatos draudimo pagal individualią tvarką sumokėtų apie 3350 Lt, o pagal darbo sutartį kartu su Sodra apie 2600 Lt. Pensijai bei ligos ir motinystės draudimui dirbantis pagal individualią veiklą sumokėtų 10100 Lt, kai darbdavys už tą patį draudimą mokėtų tik 8900 Lt. Atitinkamai ir darbo vietos darbdaviui kainuotų apie 37000 Lt, o dirbančiam pagal individualią veiklą jau 41720 Lt. Abiem atvejais galų gale gyventojui lieka 1800 Lt, bet dirbantis pagal individualią veiklą sumoka iš viso net 6000 Lt mokesčių per metus daugiau.

Sakysite, kad kažkur įsivėlė klaida. Deja, viskas suskaičiuota teisingai, pagal naujai įsigalėjusius įstatymus. Bet kodėl tada gaunasi, kad nors mokesčių tarifai individualiai veiklai netgi mažesni $15\%+9\%+28,5\%=52,5\%$ o pagal darbo sutartį $15\%+6\%+3\%+31\%=55\%$, mokesčių sumokama daugiau? Ir kodėl individualios veiklos tarifas yra 48,225%, o ne 52,5%? Atsakymas turėtų būti aiškus kiekvienam baigusiam mokyklą -- procentus ne visada galima sudėti tiesiogiai. Dirbantiems

pagal darbo sutartį visi mokesčiai skaičiuojami nuo vadinamojo atlyginimo ant popieriaus, o pagal dirbantiems pagal individualią veiklą nuo gautų pajamų. Skaičiuojant nuo darbo vietos kainos, o dirbantiems pagal individualią veiklą darbo vietos kaina yra jų pajamos, mokesčių tarifai pasikeičia. Dirbančiam pagal darbo sutartį tarifai tada yra $11,44\%+4,58\%+2,29\%+23,71\%=42\%$, o pagal individualią veiklą $15\%+9\%+24,225\%=48,225\%$. Sodros tarifas sumažėja iki $24,225\%$, nes jis taikomas sumai gautai iš pajamų atėmus GPM, t.y. 85% pajamų.

Na matyt Seime mokyklą baigė ne visi, nors ne tik Seimas aritmetikos žiniomis neblizga. LNK žinių tarnybai pavyzdžiui PVM tarifui pakilus nuo 5% iki 19%, kainos turi pakilti 14%, kai iš tikrųjų jos pakyla tik 11,76%.

Be palyginimo su dirbančiais pagal darbo sutartį taip pat reiktų palyginti kiek pasikeičia mokestinė našta. Imkime vėl gyventoją, kuris dirbo pagal individualią veiklą ir gavo 1800 Lt per mėnesį pajamų. Pagal seną tvarką jo mokestinė našta yra 8400 Lt, o pagal naują jau 20000 Lt. Padidėjimas kaip matome milžiniškas. Jeigu gyventojas gauna pajamas iš paslaugų teikimo, jam jas teks pabranginti 28,2%, netoli trečdalis. Ir tai tik tam, kad išlaikytų tokias pačias pajamas. Ir tai jam jau reikės daryti iš karto, jokie pereinamojo laikotarpio valstybė (skirtingai nei atliekėjams ir sportininkams) nesuteikė. Labai nenustebsiu, jeigu galų gale išsiaiškinus šitą naują sistemą į individualios veiklos bus masiškai atsisakinėjama. Galime daug kalbėti apie socialinę atsakomybę, bet žmogiški instinktai visados nugali – niekas nenori mokėti didelių mokesčių ir stengiasi juos kiek įmanoma susimąžinti iš pradžių legaliais, o jei neišeina tai ir nelegaliais būdais.

Čia pateikti skaičiavimai yra preliminarūs, kol kas nei Sodra nei VMI negali patvirtinti ar tokie mokesčiai tikrai bus. VMI teikia šiek tiek daugiau informacijos, jos puslapyje galima rasti lentelę su visais mokesčių pasikeitimais, Sodra iki šiol oficialiai nieko nekomentuoja, ir iki šios dienos tik sugebėjo perkelti į savo interneto puslapį atitinkamus priimtų įstatymų punktus. Taigi tvarka dar gali keistis. Kai kurie pasikeitimai jau atsirado. Gyventojams vykdančioms individualią veiklą bei tuo pačiu dirbantiems pagal darbo sutartį nereikės mokėti privalomojo sveikatos draudimo mokesčio. Tai mokesčių našta sumažina iki 39,225%. Kitas įdomus aspektas yra individualiai veiklai leidžiami atskaitymai. Straipsnio pradžioje minėjau, kad pagal seną tvarką gyventojai vykdančys individualią veiklą galėjo rinktis du mokesčių tarifus, su atskaitymais (24%) ir be jų (15%). Kadangi dabar mokesčių tarifas yra suvienodinamas, VMI siūlo „...15 proc. pajamų mokesčio tarifą taikyti pajamoms, iš kurių atimti nustatyti leidžiami atskaitymai.“³. Tam pačiam VMI portale galima rasti kas yra tie leidžiami atskaitymai. Tarp jų yra ir privalomojo socialinio, sveikatos draudimo įmokos⁴. Prisiminus, kad socialinio draudimo įmokos skaičiuojamos kaip procentas nuo deklaruotų pajamų atėmus pajamų mokestį, o deklaruotos pajamos yra pajamos gautas atskaičius leistinuosius atskaitymus, pradeda suktis galva. Kokie gi šiuo atveju mokesčiai? Pabandykime viską tvarkingai užsirašyti. Tarkime gyventojams vykdo individualią veiklą ir gauna pajamas P. Jis daro leistinuosius atskaitymus A ir jo deklaruotos pajamos tada bus P-A. Gyventojų pajamų mokestis bus 15% nuo P-A, socialinio draudimo mokestis 28.5% nuo P-A-GPM, na o privalomas sveikatos draudimo mokestis skaičiuojamas nuo visų pajamų, kurioms taikomas GPM, taigi P-A. Gauname

$$\begin{aligned}GPM &= 0,15 \times (P - A) \\S &= 0,285 \times (P - A - GPM) \\PSD &= 0,09 \times (P - A) \\A &= S + PSD\end{aligned}$$

Čia S pažymėjome socialinio draudimo mokestį, PSD - privalomojo sveikatos draudimo mokestį ir kaip jau sakėme šie du mokesčiai sudaro gyventojų leidžiamuosius atskaitymus. Sudėtinga, ar ne? Bet viskas pagal įstatymus. Su mielu noru pripažinčiau savo klaidą, bet įstatymai deja interpretacijai vietos pernelyg daug nepalieka. Nenuostabu, kad Sodra ir VMI nieko nenori komentuoti, įdomu

3 <http://www.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=1084486>

4 <http://www.vmi.lt/lt/index.aspx?itemId=1014226> (4 punktas)

kiek Seimo narių sugebėtų suskaičiuoti kiek vis dėlto mokesčių reikia sumokėti pagal šitas formules? Manau gautūsi visai neblogas uždavinys valstybiniam matematikos egzaminui. Atsakymą pateiksiu panašioje lentelėje:

Pajamos	GPM	PSD	Sodra	Mokesčiai	Lieka	TPM	MNP
12000 Lt	1351,10 Lt	810,66 Lt	2182,02 Lt	4343,78 Lt	7656,22 Lt	36,2%	638,02 Lt
24000 Lt	2702,20 Lt	1621,32 Lt	4364,05	8687,56 Lt	15312,44 Lt	36,2%	1276,04 Lt
37254,32 Lt	4194,52 Lt	2516,71 Lt	6774,15Lt	13485,38 Lt	23768,94 Lt	36,2%	1980,74 Lt
33870 Lt	3813,47 Lt	2288,08 Lt	6158,76 Lt	12260,32 Lt	21600,53 Lt	36,2%	1800,81 Lt
50000 Lt	5629,57 Lt	3377,74 Lt	9091,76 Lt	18099,08 Lt	31900,92 Lt	36,2%	2157,29 Lt

Gauname mokesčius mažesnius negu pačiu blogiausiu variantu, ir mažesnius negu dirbant pagal darbo sutartį. Atitinkami tarifai (nuo visų pajamų arba darbo vietos kainos) tampa $11,26 + 6,76 + 18,18 = 36,2$ (GPM + PSD+ Sodra), palyginus su prieš tai buvusiu $15\% + 9\% + 24,225\% = 48,225\%$ (GPM+PSD+Sodra) bei pagal darbo sutartį $11,44\% + 4,58\% + 2,29\% + 23,71\% = 42\%$ (GPM+PSD+Sodra+Darbdavio Sodra). Ar taip gauti tarifai yra socialiai teisingi, klausimas atviras. Imant tą patį pavyzdį su gyventoju vykdančiu individualią veiklą teikiant paslaugas ir norinčiam uždirbti vidutinį atlyginimą į rankas, kainas teks pakelti jau tik apie 12%, vietoje 28,2%. Prisiėmus šį pabrangimą sau, gyventojas tokiu atveju per mėnesį neteks apie 200 Lt pajamų. Uždirbant 1800 Lt, 200Lt nėra tiek jau mažai.

Reziumuojant, galima tik pasakyti, kad jei naujų įstatymų tikslas buvo suvienodinti visų gyventojų ir darbdavių mokamus mokesčius, tai tikslas ne tik kad nebuvo pasiektas, bet ir buvo įnešta pakankamai daug painiavos. Nesuteikiant jokio pereinamojo laikotarpio matome, kad gali būti gautos ir visai nenumatytos pasekmės, masiškas individualią veiklą vykdančių gyventojų pasitraukimas į šešėlį.

Užbaigdamas norėčiau pridurti, kad mano gauti skaičiavimai kol kas vis dar atviri diskusijai. Aiškumo dėlei nebuvo pateiktas palyginimas atsižvelgiant į neapmokestinamą minimumą. Analogiški skaičiavimai rodo, kad jis deja didelės įtakos nedaro. Jeigu kur nors įvėliau klaidą ir mokesčių tarifas remiantis naujais įstatymais vis dėlto sumažėja, ne tik aš, bet ir įtariu daugelis kitų, mielai šią klaidą pripažins.

Vaidotas Zemlys
 Vilniaus Universiteto,
 Matematikos ir Informatikos fakulteto
 Ekonometrinės analizės katedros lektorius

PS. Tarifai formulėje $11,26 + 6,76 + 18,18 = 36,2$ neatsiranda magiškai. Jie išsiskaičiuoja išsprendus nurodytą lygčių sistemą, laikant kad GPM, S, PSD ir A yra nežinomi kintamieji. Lygčių sistema tokiu atveju gaunasi tiesinė (4 lygčių), taigi jos sprendimas yra standartinis matematinis uždavinys.